

Konzervatorsko — restauratorski radovi na slici Podravski pivari

VENIJA BOBNJARIĆ-VUČKOVIĆ, DUNJA VEDRIŠ

1. Uvod

Slika „Podravski pivari“ djelo je podravskog slikara Josipa Turkovića, izvedena u tehnici ulja na platnu, a vremenski pripada drugoj polovici 20. stoljeća. Konzervatorsko-restauratorski zahvat izveden je u Restauratorskom centru Ludbreg Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Zagreba. Prije radova provedena su ne-destruktivna istraživanja. Unatoč relativno dobrom stanju očuvanosti slike, radovi su morali biti sveobuhvatni i temeljiti što je uključivalo uklanjanje slojeva nečistoće, saniranje oštećenja u sloju nosioca i boje do izrade novog podokvira i ukrasnog okvira bitnog za prezentaciju slike.

2. O autoru slike

Josip Turković rođen je u Đurđevcu 4. travnja 1936. godine. Završio je Učiteljsku školu u Križevcima 1955. godine, a na likovnom odjelu Pedagoške akademije u Zagrebu diplomirao je 1964. godine. Kao odgajatelj, učitelj i nastavnik likovnog odgoja radio je u Zagrebu, Legradu i Virju do 1971. godine. Nakon 1971. godine djeluje kao profesionalni samostalni slikar. Radio je na likovnom opremanju prostora javne namjene u Budimpešti, Đurđevcu, Koprivnici (poslovna zgrada Podravke, pivnica Kraluš), kao i crkvenog prostora u Ljubuškom (Križni put). Kao zaljubljenik u svoj rodni kraj i tradicijski način života, sakupljao je etnografsku građu Podravine i izložio je u obiteljskoj kući u Virju. Umro je 12. svibnja 1982. godine.

Na njegovim slikama prožimaju se figuralne kompozicije unutar prepoznatljivog podravskog pejzaža kojeg karakterizira lirski ugođaj te usredotočenost na svjetlosne i kromatske vrijednosti, a česti su i prepoznatljivi elementi materijalne i duhovne baštine Podravaca kojima oživljava svoje slikarske kompozicije. Objavio je mape *Grafika i Podravina, zemlja Picoka*.

3. Opis slike

Slikar Josip Turković, u razdoblju **od 1972. do 1974.** godine, naslikao je prizor „Podravski pivari“ (**tehnikom uljanih boja na platnu**) kojim je sažeo priču o proizvodnji piva. Kompozicija slike sastoji se od tri manje cjeline koje čine skupine ljudskih likova smještenih u prepoznatljivom podravskom pejzažu, a nižu se slikom slijeva nadesno. Unutar svake cjeline likovi su prikazani međusobno isprepletenih tijela, izvodeći pojedine radnje pokretima u raznim smjerovima. Svaka od tri skupine likova tematski prikazuje jednu fazu u procesu proizvodnje piva: sakupljanje sastojaka za izradu piva (lijevi prizor), proces izrade piva (središnji prizor) i konzumacija (desni prizor). U svim segmentima prizora, slikajući aktere ovog događaja, autor je **portretirao mnoge poznate Koprivničance** koji su izravno ili posredno zaslužni za razvoj Podravke, Pivare i Grada Koprivnice. Prostor iznad figuralnih kompozicija razigrao je dodavanjem elemenata iz stvarnog i fantastičnog svijeta.

Sl. 1. Detalj slike u tijeku uklanjanja sloja prijavštine s lica (foto: D. Buljan Cypryn, HRZ-RCL, 2012.).

Sl. 2. Slika u totalu unutar ukrasnog okvira nakon radova (foto: D. Buljan Cypryn, HRZ-RCL, 2012.).

4. Tehnički opis slike i zatečeno stanje

Slika „Podravski pivari“ visoka je 160 cm, široka 548 cm, a slikana tehnikom uljanih boja na pamučnom platnu, tkanom u gustom i zbitom platnomezu. Platneni nosilac sastavljen je od dva dijela: šireg gornjeg (140 cm) i užeg donjeg (20 cm) koji su međusobno spojeni šiva-

njem duž cijele širine slike. Na platneni nosilac bio je nanesen vrlo tanak sloj preparacije. Slikani sloj (uljana boja) većim je dijelom bio nanesen lazurno, a mjestimice gustom pastoznim potezima kista.

Slika je prije mnogo godina uklonjena sa zida u Pivari, skinuta s podokvira na koji je bila pričvršćena čavlicima, nakon toga nestručno namotana te neprimjereno i nezaštićeno deponirana, a kao posljedica toga nastala su određena

na vidljiva oštećenja na platnenom nosiocu i slikanom sloju. Platneni nosilac bio je u dobrom stanju, s manjim oštećenjima u donjem dijelu. Rubovi pamučnog platna bili su neravni i degradirani brojnim rupicama od čavala te pupicali od presavijanja preko podokvira. Tako je pamučno platno mjestimično potpuno izgubilo svoju funkciju nosioca. S obzirom da je slika bila nestručno namotana, platno se izvitoperilo i postalo valovito.

Na mjestima gdje je osnova slikanog sloja nanescena na platneni nosilac u debljem sloju, došlo je do **pucanja i ljuštenja**. Površina slikanog sloja (boja) bila je prekrivena debelim i čvrsto prijanjajućim slojem prašine i nečistoće što je utjecalo na promjenu tona slike. Izvorni podokvir i ukrasni okvir slike nisu sačuvani.

5. Uzorkovanje i konzervatorsko - restauratorska istraživanja

Analiza uzoraka provedena je u **Prirodoslovnom laboratoriju Hrvatskog restauratorskog zavoda** u Zagrebu. Uzorkovanje, tj. uzimanje uzoraka za analizu, izvršeno je u svrhu određivanja vrste pigmenta i veziva u slikanom sloju. U tu svrhu uzeta su **dva uzorka**, i to na središnjem i rubnom dijelu slike. Uzorci pigmenta analizirani su metodom rendgenske fluorescentne spektroskopije (XRF) te polarizacijskim mikroskopom. Od velikog broja pigmenta, odnosno boja, pored cinkove bijele, koja se nalazi i u sloju preparacije, u sloju boje prevladavaju krom-zelena i kobaltno plava.

U svrhu utvrđivanja redosljeda boja i broja slikanih slojeva, isti uzorci su analizirani stratigrafski, izradom mikropresjeka koji su zatim fotografirani digitalnim fotoaparatom uz reflektirano svjetlo i reflektirano fluorescentno osvjetljenje.

Analiza veziva izvedena je metodom snimanja tankoslojne kromatografije i FT-IR spektroskopije kojima je utvrđeno da je korišteno vezivo na bazi proteina za preparaciju i prirodne terpentinske smole i ulja (lanenog i orahovog) za boje slikanog sloja.

Zaključak o rezultatima konzervatorsko-

restauratorskih istraživanja: Rezultati analiza i istraživanja ukazali su da je za sliku korišteno **pamučno platno**. Na pamučno platno je nanescena preparacija, tj. osnova od akrilnog kita (1. bijeli sloj: cinkova bijela u proteinskom vezivu). Na osnovu je nanescen slikani sloj uljanim bojama koji je u pojedinim dijelovima vrlo tanak i lazuran, a na mjestima vrlo debeo i pastozan. Na nekim mjestima čak dolazi do prekrivanja jedne boje drugom, u debljem ili tanjem sloju, što je karakteristika slikanja uljanim bojama.

6. Konzervatorsko - restauratorski zahvati

Dezinsekcija je provedena *anoxxy* metodom, primjenom inertnog plina dušika u komori Restauratorskog centra u Ludbregu u trajanju od četiri tjedna tijekom siječnja i veljače 2012. godine.

Ravnanje neravnina platnenog nosioca, nastalih zbog dugotrajne nepravilne pohrane u obliku role, izvedeno je na ravnoj drvenoj podlozi. Rubovi platna su tretirani 5%-tnim Triammoniumcitratom u destiliranoj vodi, u svrhu uklanjanja nečistoće, i naknadno opterećeni utezima kako bi se izravnali. Oštećenja uzrokovana čavlima tretirana su 50%-tnim Plextolom u destiliranoj vodi te toplinskom špahtlom izravnana.

Probe čišćenja slikanog sloja sondiranjem, u svrhu uklanjanje sloja nečistoće, izvedena su najčešće korištenim kemijskim sredstvima – otapalima (enzimi, Vulpex, Triammoniumcitrat, etanol, aceton). Rezultati sondiranja su ukazali na najprihvatljivije otapalo za uklanjanje nečistoće sa slikanog sloja, a to je 10%-tna otopina Triammoniumcitrata u destiliranoj vodi te njegova neutralizacija White spiritom.

Prva proba čišćenja nečistoće s platnenog nosioca sa stražnje strane slike izvedena je mehaničkim struganjem skalpelom što je rezultiralo mjestimičnim oštećenjem platnenog nosioca. Druga proba čišćenja izvedena je trljanjem površine platna *Wish-up* spužvom. Rezultat druge metode je bio zadovoljavajući jer spužva nije oštećivala platneni nosilac te se čišćenje nastavilo tom metodom.

U svrhu ojačavanja oštećenih rubova originalnog pamučnog platna slike te radi lakšeg napinjanja na podokvir, na rubovima je izveden,

tzv. *strip-lining*, tj. dodavanje užih traka novog tehničkog platna. Prije svega, na rubove postojećeg platna u širini od 20-ak cm mehanički je nanoseno vezivo za platna, tzv. *Beva film*. Preko toga su položene trake tehničkog platna *markizeta* i pomoću glačala aplicirane na izvorno platno. Ova vrsta tehničkog platna pokazala se kao čvrst, tanak, otporan na promjene vlage, ali dovoljno elastičan materijal.

Prije saniranja oštećenih dijelova slikanog sloja svelakune na platnu i u osnovi su, zbog izolacije originalnih slojeva od naknadno izvedenih kitova, prethodno izolirane s 5%-tnom otopinom šelaka u špiritnom otapalu. Budući da je slika podložena akrilnom osnovom bijele boje, za kitanje, odnosno dopunjavanje osnove oštećenih dijelova slikanog sloja, korišten je bijeli akrilni kit koji je nakon sušenja usklađen s izvorno sačuvanim slojem te izoliran sa 5%-tnom otopinom šelaka u špiritnom otapalu.

Slika je pomoću zračne spajalice **napeta na novi podokvir** izrađen od letvica smreke koji se sastoji od dva međusobno povezana okvira i to većeg (159 x 547 cm) i manjeg (65,4 x 401,2 cm). Ovim sistemom podokvira istovremeno se postigla, odnosno omogućila čvršća nosivost, a ujedno i otpornost na torzije kod napinjanja slike ili manjih promjena mikroklimatskih uvjeta.

Prije nanošenja završnog sloja boje, tzv. retuša, površine su odmašćene pomoću govede žuči. Retuš je izveden uljanim bojama marke „Schmincke&Co.“, u tehnici *tratteggio*, poštujući smjer u kojem je određeni dio slike slikan.

Slika „Podravski pivari“ **izvorno nije posjedovala ukrasni okvir**. Radi cjelokupnog dojma slike koja će biti izložena u javnom prostoru poslovnice zgrade „Podravke“, izrađen je novi ukrasni okvir od profiliranih letvica smreke. Prednja i bočne strane ukrasnog okvira tretirane su temeljnom sivom akrilnom bojom i oker-zelenom podlogom na koju je širokim kistom u dva sloja nanosena lazurna smeđa boja kojim se imitira izgled drveta.

7. Zaključak

Prije konzervatorsko-restauratorskog postupka obavljena su istraživanja kojima je utvrđen stvarni opseg nastalih oštećenja na slici te su identificirani korišteni materijali.

Nečistoća na slikanoj površini je bitno potamnila i narušila originalni izgled slike, smanje-

njem optičkog raspona skale valera. Napravljen su probe čišćenja zbog izbora najpovoljnijeg otapala. Pritom je trebalo voditi računa da otapalo nije štetno za stabilnost originalnog oslika. Nakon uklanjanja nečistoće, slikani sloj postao je izražajniji i jasniji. Svi slojevi su ostali stabilni te nisu bile vidljive nikakve negativne promjene. Postojeća oštećenja u sloju osnove trebalo je nadomjestiti novim slojem primjenom akrilnog kita. Slika je retuširana uljanim bojama te je zaštićena tankim slojem laka. Nakon izvršenog čišćenja, nanošenja novoga kita, retuša i lakiranja, slika je dobila na svojoj punoj izražajnosti.

U svrhu učvršćivanja nosioca izvršen je *strip-lining* kako bi se slika lakše napela na novi podokvir. Novi podokvir sačinjava konstrukcija s dva međusobno spojena podokvira koji omogućavaju veću nosivost i podnose torzije kod napinjanja slike i manje promjene mikroklimatskih uvjeta. Novi ukrasni okvir izveden od profiliranih letvica smreke, a za završni sloj ukrasnog okvira odabrana je relativno neutralna nijansa smeđe lazurne boje koja neće odvlačiti pozornost od same slike.

Slika je nakon provedenih konzervatorskih radova po prvi put prezentirana koprivničkoj javnosti u sklopu Podravske motivne 2012. godine u Sinagogi.

Investitor: Prehrambena industrija Podravka d.d., Ante Starčevića 34, Koprivnica.

Voditelj radova: Dana Buljan Cypryn, viši restaurator tehničar.

Konzervatorsko-restauratorski radovi na slici: Dunja Vedriš, Tomislav Sikinger; suradnici konzervatora restauratora.

Stolarski radovi: Stanko Kirić, restaurator tehničar.

Pisana dokumentacija, fotografije i izrada elaborata: Dunja Vedriš, konzervator-restaurator suradnik; Dana Buljan Cypryn, viši restaurator tehničar.